

УДК 342.515 (477)

СВОБОДА ПРАЦІ ЯК ВАЖЛИВА ГАРАНТІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ПРАЦЮ

Василь ХРОМЕЙ,

старший викладач кафедри теорії, історії держави та права
Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі

SUMMARY

Freedom to work is a fundamental principle, which is based on constitutional right to work under Article 43 of Constitution of Ukraine. Freedom to work allows each individual to choose path of their identity using their talents and skills to implement them to meet individual and social needs. However, there are some problems regarding implementation of principle of freedom of labor despite of guarantees provided by constitutional provisions. There are no definite boundaries of this principle that would determine beginning and end of principle of freedom for workers and employers. During implementation of this principle, there occur some problems concerned with age, seniority, gender, social origin, economic status, religious or political beliefs, place of registration and other conditions. To clarify these issues theoretical and legal basis of principle of freedom of labor were investigated. In particular, there have been studied some scientific articles which revealed issues related to freedom of labor as an important guarantee of human right to work. Provisions of Constitution of Ukraine and international legal instruments were analyzed as they secure principle of freedom of labor and guarantee its implementation.

Key words: freedom of labor, obligation to work, prohibition of forced labor.

АНОТАЦІЯ

Свобода праці є основоположним принципом, на якому базується конституційне право на працю, передбачене статтею 43 Конституції України. Свобода праці дозволяє кожному вибрати індивідуальний шлях розвитку своєї особистості, використовуючи свої здібності і навички, реалізувати їх для задоволення індивідуальних і суспільних потреб. Проте, не дивлячись на гарантії, передбачені Конституційними нормами, виникають деякі проблеми щодо реалізації принципу свободи праці. Не визначені межі цього принципу, де розпочинається і де закінчується свобода праці для працівників і роботодавців. При реалізації цього принципу виникають окремі проблеми, коли питання стосується віку, стажу роботи, статі, соціального походження, майнового стану, релігійних або політичних переконань, місця реєстрації особи та інші обставини. Для з'ясування цих проблемних питань досліджено теоретичні і правові основи реалізації принципу свободи праці. Зокрема опрацьовано наукові праці, в яких розкривались окремі питання, пов'язані зі свободою праці, як важливої гарантії права людини на працю. Проаналізовано положення Конституції України та міжнародно-правових актів, в яких закріплено принцип свободи праці і гарантії його реалізації.

Ключові слова: свобода праці, обов'язок працювати, заборона примусової праці.

Постановка проблеми. Конституційне право людини на працю визначається через систему принципів, і основоположним серед них є свобода праці. Свобода праці дозволяє кожній людині вибрати індивідуальний шлях розвитку своєї особистості, використовуючи свої здібності і навички, реалізувати їх для задоволення індивідуальних і суспільних потреб. Принцип свободи праці дозволяє особі вільно вибрати місце роботи, укладати або вільно припинити трудовий договір, бути вільним від виконання роботи, не обумовленої при укладенні трудового договору. Проте, не дивлячись на гарантії, передбачені конституційними нормами, виникають деякі проблеми щодо реалізації принципу свободи праці.

Актуальність теми. На сьогодні у законодавстві не визначені межі цього принципу, де розпочинається і де закінчується свобода праці для працівників і роботодавців. При реалізації цього принципу також виникають окремі теоретико-практичні проблеми, коли питання стосується віку, стажу роботи, статі, соціального походження, майнового стану, релігійних або політичних переконань, місця реєстрації особи та інші обставини.

Метою статті є комплексний аналіз поняття свободи праці, заборони примусової праці; еволюція принципу свободи праці; дослідження міжнародних та національних нормативно-правових актів, які визначають свободу праці.

Виклад основного матеріалу. В статті 1 Конституції України проголошено, що Україна є суверенна і незалеж-

на, демократична, соціальна, правова держава. Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. У статті 23 зазначено, що кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості [1]. Вільному розвитку особистості сприяє закріплення в Основному Законі нашої держави конституційних прав, свобод і обов'язків людини і громадянина. Важливе значення серед цих прав займає конституційне право на працю, яке базується на принципах свободи праці і заборони примусової праці.

Питання свободи праці має глибокий характер, оскільки охоплює кілька аспектів: свободу вибору роду занять і професії, тобто стосується періоду пошуку роботи; свободу при укладенні трудового договору, як вільне волевиявлення його сторін, без будь-якого впливу; свободу в процесі праці: працівник вільний від виконання роботи, не обумовленої при прийнятті на роботу, а також вільний у припиненні безстрокового трудового договору. Ці аспекти пов'язані між собою і становлять зміст конституційного принципу свободи праці.

Проблемам, що пов'язані зі свободою праці, приділили увагу ще за радянських часів, коли цей принцип фактично був обмежений обов'язком працювати. Погляди радянських вчених щодо свободи праці зводилися до поняття свободи трудового договору, однак для розуміння цього підходу треба враховувати ідеологічні рамки того періоду. Р.З. Лівшиць вважав: «Свобода праці стала в правовому застосуванні свободою трудового договору, що проявляється в низці повноважень працівника і підприємства. Для працівника – це свобода вибору підприємства, трудової функції, робочого місця; свобода встановлення (в межах, встановлених законодавством) умов праці; для підприємства – свобода вибору працівника, встановлення режиму праці, робочого місця працівника, і в певних межах – умов праці [2, с. 70].

Одним із перших, хто дав широке розуміння поняття свободи праці, був радянський учений Л.Ю. Бугров, який вважав: «У сучасних державах ідея багатьох гуманістів різних часів про необхідність реального закріплення в суспільстві права людини на вибір праці, як найбільш важливого прояву індивідуальної свободи праці, що проявляється, як правило, в конституційних актах» [3, с. 96]. В.І. Прокопенко зазначає: «Свобода праці виявляється в добровільному, свідомому обранні конкретних форм застосування праці. При цьому повинні враховуватись особисті якості людини: покликання, здатність, професійна підготовленість, освіта, а також суспільна потреба» [4].

На нашу думку, найбільш широко зміст принципу свободи праці розкрив В.О. Єрмоєнко, який констатував, що «принципи свободи праці і договірності характеру трудових правовідносин пронизують всі відомі національному трудовому законодавству форми реалізації громадянами права на працю або організаційно-правові форми залучення їх до праці, як: 1) при укладенні трудового договору (контракту); 2) при обранні на посаду; 3) при конкурсному заміщенні посади; 4) при призначенні на посаду; 5) при прийнятті-вступі в члени, якщо членство, обумовлене обов'язковістю особистої праці; 6) при прийнятті на роботу молодих фахівців; 7) при прийомі на роботу за рахунок броні (квоти)» [5, с. 19].

На погляд П.А. Бушенко проблема співвідношення принципу свободи праці та права на працю виступає в якості однієї з відправних основ теорії трудового права, є ключовою. Від її вирішення залежить напрямок розвитку переважної більшості норм трудового права. Таким чином, у трудовому праві свобода праці, як принцип, перетворюється, в основному, в свободу трудового договору, яка припускає добровільний характер укладення цієї угоди. Свобода укладення трудового договору, як юридична категорія, має на увазі, що його сторони не пов'язані обов'язком вступати в договірні відносини та самостійно визначають конкретні умови угоди про працю. Свобода трудового договору означає, що громадяни: а) вільно, за своїм розсудом та волевиявленням обирають рід та місце трудової діяльності; б) вільно вирішують питання про роботу, укладають трудовий договір й можуть його розірвати; в) мають, як правило, тривалі трудові договори [6, с. 112]. Крім того, він стверджував, що принцип свободи праці у своїх виявленнях не обмежується тільки свободою трудового договору. Він охоплює всі можливі договори про працю: договір про повну матеріальну відповідальність, учнівський договір, угоди з питань праці (про зміну трудової функції, про переведення на іншу роботу, про надання відпустки без збереження заробітної праці та ін.), колективні договори та угоди, договір про колективну (бригадну) матеріальну відповідальність [6, с. 114]. З правової точки зору свободу праці можна визначити, як свободу від примусу до праці, можливість особи без зовнішнього впливу вирішувати питання – займатися чи не займатися

працею, а якщо займатися, то де і якою саме. Практично це означає, що людина наділена виключним правом самій розпоряджатися своїми здібностями до праці; людина може вільно обирати вид та форму діяльності (робота за трудовим договором, підприємницька діяльність, робота у власному господарстві та ін.) [7].

Принцип свободи праці знаходить свій прояв у таких положеннях:

– людина володіє невід'ємним та виключним правом вільно розпоряджатися своїми здібностями до праці, яке забезпечується державою;

– людина не може залучатися до примусової або обов'язкової праці за винятком підстав, передбачених законами України, що відповідають міжнародним положенням із цього питання;

– людина може вільно обирати вид та форму діяльності (робота за трудовим договором, підприємницька діяльність, робота у власному господарстві тощо);

– законодавством забороняється необґрунтована відмова у прийнятті на роботу;

– у період виконання роботи за трудовим договором власник не має права вимагати роботу, не передбачену трудовим договором [8].

С.М. Прилипко, О.М. Ярошенко зазначають: «Свобода праці передбачає наявність принципу свободи трудового договору. Цей принцип виражає суть значної кількості норм, що регулюють приймання громадян на роботу, їх переведення і звільнення. Його зміст полягає у тому, що доля трудових правовідносин працівника з роботодавцем визначається трудовим договором, який становить фундамент їх виникнення. За допомогою вільного укладення трудового договору особа, яка досягла працездатного віку, має право влаштуватися на роботу, реалізувати своє право на працю [9, с. 106].

Треба відмітити, що свобода праці нерозривно пов'язана із заборонаю примусової праці. Визначення поняття примусової праці дається в ст. 2 Конвенції Міжнародної організації праці № 29 «Про примусову чи обов'язкову працю», відповідно до якої примусова чи обов'язкова праця означає будь-яку роботу чи службу, що її вимагають від якої-небудь особи під загрозою якогось покарання, і для якої ця особа не запропонувала добровільно своїх послуг. У пункті 2 цієї статті дається перелік, що не відноситься до примусової праці: а) будь-яку роботу чи службу, що її вимагають на підставі законів про обов'язкову військову службу і застосовують для робіт суто воєнного характеру; б) будь-яку роботу чи службу, що є частиною звичайних громадянських обов'язків громадян повністю самоврядної країни; в) будь-яку роботу чи службу, що її вимагають від якої-небудь особи внаслідок вироку, винесеного рішенням судового органу, при умові, що ця робота чи служба виконуватиметься під наглядом і контролем державної влади, і що зазначена особа не буде віддана або передана в розпорядження приватних осіб, компаній чи товариств; г) будь-яку роботу чи службу, що її вимагають в умовах надзвичайних обставин, тобто у випадках війни або лиха, або загрози лиха, як-от пожежі, повені, голоду, землетрусу, сильної епідемії чи епізоотії, навал шкідливих тварин, комах чи паразитів рослин і взагалі обставин, що ставлять під загрозу або можуть поставити під загрозу життя чи нормальні життєві умови всього або частини населення; д) дрібні роботи общинного характеру, тобто роботи, що виконуються для прямої користі колективу членами даного колективу, і які можуть вважатися звичайними громадянськими обов'язками членів колективу за умови, що саме населення або його безпосередні представники мають право висловити свою думку про доцільність цих робіт [10].

Основна суть положень, викладених у даній Конвенції знайшла своє відображення в ч. 3 ст. 43 Конституції України, де закріплено, що використання примусової праці забороняється. І дається перелік, що до примусової праці не відноситься: військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду, або відповідно до законів про воєнний або надзвичайний стан.

Досить цікавим для нас буде порівняння конституційного положення щодо свободи праці та примусової праці в Конституції України та Конституції Німеччини, в 12 статті якої закріплено: «Всі німці мають право вільно обирати для себе професію, місце роботи і місце отримання освіти. Заняття за професією може регулюватися законом або на основі закону; ніхто не може бути примушений до виконання будь-якої певної роботи інакше, як в рамках звичайної, загальної і рівної для всіх публічної повинності. Примусова праця допускається лише при позбавленні волі за вироком суду» [11].

Конституційні принципи свободи праці для нас мають важливе значення, оскільки за радянської доби право на працю фактично було замінено обов'язком працювати. При цьому за злісне ухилення від праці винну особу могли притягнути до юридичної відповідальності.

Так, у першій Конституції Радянської України 1919 р. у ст. 28 проголошувалося: «УСРР визнає працю обов'язком усіх трудящих республіки і проголошує гасло: «Хто не працює, той не їсть» [12]. Як бачимо, права на працю не було, а був обов'язок кожного працювати. А хто відмовлявся працювати, той фактично не мав права на засоби до існування. У 1922 році прийнятий перший Кодекс законів про працю УСРР, затверджений постановою Всеукраїнського центрального виконавчого комітету (ВУЦВК) від 2 грудня 1922 року. Він складався з загальної частини і 17 розділів (192 статті), зокрема: 1. Про порядок наймання та надання робочої сили; 2. Про порядок залучення до трудової повинності; 3. Про колективні договори; 4. Про трудовий договір; 5. Про правила внутрішнього трудового розпорядку; 6. Про норми виробітку; 7. Винагорода за працю; 8. Гарантії і компенсації; 9. Робочий час; 10. Час відпочинку; 11. Про учнівство; 12. Праця жінок та неповнолітніх; 13. Охорона праці; 14. Про професійні спілки робітників і службовців та їх органи з вирішення конфліктів із розгляду справ щодо порушення законів про працю; 16. Про соціальне страхування [13].

15 травня 1929 року була прийнята нова Конституція УСРР – Основний Закон УСРР, затверджений 11-м Всеукраїнським з'їздом рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів 15 травня 1929. Вона складалася з 5 розділів, що містили 82 статті, в статті 14 якої було закріплено: «Українська Соціалістична Радянська Республіка визнає працю за обов'язок для всіх громадян республіки» [14]. Як вбачаємо, був збережений обов'язок працювати для громадян УСРР, але на відміну від Конституції 1919 року, формулювання менш революційне і юридично виважене.

У 1936 році була прийнята нова Конституція СРСР. Важливе місце у ній приділялося праці та економічному устрою, який базувався на соціалістичній системі господарювання та соціалістичній власності. У ст. 4 Конституції зазначалося: економічну основу СРСР становлять соціалістична система господарства і соціалістична власність на знаряддя і засоби виробництва, що утвердилася в результаті ліквідації капіталістичної системи господарства, скасування приватної власності на знаряддя і засоби виробництва, і знищення експлуатації людини людиною. Однак, треба відмітити, що статтею дев'ятою наголошувалося, що поряд із соціалістичною системою

господарства, яка є панівною формою господарства в СРСР, допускається законом дрібне приватне господарство одноосібних селян і кустарів, засноване на особистій праці, і виключає експлуатацію чужої праці. Таке положення, яке суперечило загальним соціалістичним ідеям господарювання, було включене до нової Конституції через катастрофічні наслідки колективізації та голодомору у сільській місцевості. Статтею 12 проголошувалося: «Праця в СРСР є обов'язком і справою честі кожного, здатного до праці громадянина, за принципом: «Хто не працює, той не їсть». У СРСР здійснюється принцип соціалізму: «Від кожного за його здібностями, кожному – за його працею» [15]. Поряд із обов'язком працювати у ст. 118 Конституції зазначалося, що громадяни СРСР мають право на працю, тобто право на одержання гарантованої роботи з оплатою їх праці, відповідно до її обсягу і якості. Право на працю забезпечується соціалістичною організацією народного господарства, неухильним зростанням продуктивних сил радянського суспільства, усуненням можливості господарських криз і ліквідацією безробіття. Тобто, можна дійти висновку, що за Конституцією СРСР 1936 р. у громадян був як обов'язок працювати, так і право. Проте право, закріплене у ст. 118, означало не вільний вибір професії і свободу праці, а, насамперед, право на обов'язкове отримання робочого місця від держави, а держава гарантувала зайнятість громадян. Конституція 1936 р. вперше надавала гарантії жінкам, зокрема у статті 122 закріплювалося, що жінці в СРСР надаються рівні права з чоловіком у всіх галузях господарського, державного, культурного і суспільно-політичного життя. Можливість здійснення цих прав жінок забезпечується наданням жінці рівного з чоловіком права на працю, оплату праці, відпочинок, соціальне страхування і освіти, державну охорону інтересів матері і дитини, державну допомогу багатодітним та самотнім матерям, надання жінці при вагітності відпусток із збереженням змісту, широкої мережі пологових будинків, дитячих ясел і садків.

На основі Конституції СРСР 1936 року в 1937 році була прийнята нова Конституція УРСР, що складалася з 13 розділів. У 1-му розділі УРСР проголошувалося соціалістичною державою робітників і селян, закріплювалися її політична (ради депутатів трудящих) і економічна (соціалістична система господарства і соціалістична власність на знаряддя та засоби виробництва) основи. Декларувалося перемога диктатури пролетаріату, торжество гасел «Вся влада радам!» У ст. 12 проголошувалося, що праця в Українській РСР є обов'язком і справою честі кожного, здатного до праці громадянина, за принципом: «Хто не працює, той не їсть». В Українській РСР здійснюється принцип соціалізму: «Від кожного за його здібністю, кожному – за його працею» [16].

Ці положення статей Конституції СРСР 1936 р. та 1919 р., 1929 р., 1937 р. мали не просто декларативний характер. Для осіб, які на думку радянської влади ухилялися від обов'язку працювати, наступала відповідальність. Зокрема 23 грудня 1970 року була прийнята постанова ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР від 23.02.1970 № 136 «Про заходи щодо посилення боротьби з особами, які ухиляються від суспільно корисної праці і ведуть антигромадський паразитичний спосіб життя», відповідно до якої проголошувалося рішуча боротьба з фактами ухилення від суспільно корисної праці, пропонувалося робота, як важливий засіб зміцнення дисципліни і як складова частина комуністичного виховання трудящих.

Відповідно до ст. 4 вищезазначеної постанови виконками місцевих Рад депутатів трудящих були зобов'язані: «забезпечувати систематичне і швидке виявлення осіб, які ухиляються від суспільно корисної праці, і їх обов'язкове

працевлаштування; здійснювати контроль за дотриманням встановленого порядку трудового і побутового влаштування цих осіб, організацію професійного навчання та проведення серед них виховної роботи; вживати необхідних заходів по широкому залученню громадськості до боротьби з проявами дармоїдства, а також із координації зусиль у цій справі державних органів і громадських організацій» [17].

Після прийняття зазначеної вище постанови ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР була прийнята відповідна постанова ЦК КП України і Ради Міністрів УРСР від 10 березня 1970 року № 138 «Про заходи з посилення боротьби з особами, які ухиляються від суспільно корисної праці і ведуть антигромадський паразитичний спосіб життя», а згодом з метою посилення цієї роботи прийнято постанову від 20 лютого 1973 р. № 109 «Про заходи по подальшому посиленню боротьби з особами, які ухиляються від суспільно корисної праці і ведуть антигромадський паразитичний спосіб життя» (діяла до 20 липня 1991 року).

Відповідно до ст. ст. 3, 4 постанови № 109 від 20 лютого 1973 року партійним, радянським, профспілковим, комсомольським організаціям встановлювалося здійснити невідкладні заходи по активізації діяльності громадськості в справі виявлення осіб, які ведуть паразитичний спосіб життя, та залучення їх до роботи в народному господарстві, ширше використовувати для цього можливості добровільних народних дружин, товариських судів, житлово-експлуатаційних контор і будинкоуправлінь, вуличних, квартальних і домових комітетів; у кожному трудовому колективі постійно дбати про створення відповідних умов для праці і підвищення виробничої кваліфікації таких осіб, а також про їх участь у громадській роботі [18].

Також пропонувалося державним органам у виховній роботі серед населення, особливо молоді, постійно приділяти увагу роз'ясненню значення і ролі праці в соціалістичному суспільстві, викриттю шкідливості різних проявів паразитизму, будь-яких відхилень від норм комуністичної моралі:

– Міністерство внутрішніх справ УРСР зобов'язане було докорінно поліпшити роботу підпорядкованих органів по виявленню осіб, які злісно ухиляються від суспільно корисної праці із застосуванням до них передбачених законом заходів впливу;

– Міністерство юстиції УРСР і Верховний Суд УРСР зобов'язані були спрямовувати діяльність судових органів на посилення боротьби з дармоїдством, а прокуратура УРСР – здійснювати систематичний нагляд за неухильним додержанням законодавства про відповідальність осіб, які ухиляються від суспільно корисної праці і ведуть антигромадський паразитичний спосіб життя.

10 грудня 1971 р. Верховною Радою УРСР затверджений новий Кодекс законів про працю, введений у дію з 1 червня 1972 р., і є донині діючим. Він повністю відтворив Основи законодавства Союзу РСР і союзних республік про працю, що були затвержені Верховною Радою СРСР 15 липня 1970 р. і введені в дію з 1 січня 1971 р. Цей нормативно-правовий акт і сьогодні складається з 20 глав, в яких об'єднані 265 статей. За 44 роки свого існування він доповнений главою III-A «Забезпечення зайнятості вивільнюваних працівників», главою XVI-A «Трудовий колектив». Назва глави XV «Трудові спори» змінена на назву «Індивідуальні трудові спори». Змінені і доповнені 265 статей КЗпП України, в окремі статті зміни вносилися по декілька разів [19].

У Конституції СРСР 1977 р. питання праці, порівняно із Конституцією СРСР 1936 р., було менш жорстким, проте все рівно існувала відповідальність, у тому числі кримінальна, за дармоїдство. В цілому Положення про

працю Конституції 1936 р. були збереженні у новій Конституції. Зокрема в ст. 14 Конституції СРСР 1977 року проголошувалося: «Джерелом зростання суспільного багатства, добробуту народу і кожної радянської людини є вільна від експлуатації праця радянських людей. Відповідно до принципу соціалізму «Від кожного – за здібностями, кожному – по праці» держава здійснює контроль за мірою праці і споживання. Вона визначає розмір податку на доходи, що підлягають оподаткуванню. Суспільно корисна праця та її результати визначають становище людини в суспільстві. Держава, поєднуючи матеріальні і моральні стимули, заохочуючи новаторство, творче ставлення до роботи, сприяє перетворенню праці в першу життєву потребу кожної радянської людини [20]. Також у Конституції закріплювалося, що громадянин СРСР зобов'язаний берегти і зміцнювати соціалістичну власність. Обов'язок громадянина СРСР – боротися з розкраданням і марнотратством державного та громадського майна, дбайливо ставитися до народного добра. Особи, які посягають на соціалістичну власність, караються за законом (ст. 60).

Четверту Конституцію УРСР прийнято 20 квітня 1978 року позачерговою сесією Верховної Ради УРСР. Її текст розробила комісія на чолі з В.В. Щербицьким відповідно до Конституції СРСР 1977 року, «яка відобразила новий стан розвитку Радянської держави – побудову в СРСР розвинутого соціалістичного суспільства, і стала політико-правовою основою конституцій усіх соціалістичних республік». Діяла до 28 червня 1996 року, коли була прийнята Конституція незалежної України. У ст. 38 Конституції проголошувалося: «Громадяни Української РСР мають право на працю, тобто на одержання гарантованої роботи з оплатою праці відповідно до її кількості та якості, і не нижче встановленого державою мінімального розміру, включаючи право на вибір професії, роду занять і роботи, відповідно до покликання, здібностей, професійної підготовки, освіти та з урахуванням суспільних потреб. Це право забезпечується соціалістичною системою господарства, неухильним зростанням продуктивних сил, безплатним професійним навчанням, підвищенням трудової кваліфікації і навчанням нових спеціальностей, розвитком систем професійної орієнтації і працевлаштування» [21]. Як вбачається, реально в СРСР, у тому числі в УРСР, існувала не свобода праці, а обов'язок працювати. А особи, які не працювали, могли притягуватись відповідними органами до різних видів відповідальності.

Дослідивши Конституції СРСР і УРСР, можна дійти висновку, що право на працю мало декларативний характер, не могло бути вільно реалізованим громадянами. Право на працю в СРСР було лише прикриттям для нав'язування державно-номенклатурним апаратом тієї діяльності, яка вважалася державою суспільно корисною. І далеко не завжди відображала потреби реального суспільного життя. Як приклад, дефіцит товарів широкого вжитку.

Треба відмітити, що принцип свободи праці закріплений також і в міжнародно-правових актах. У статті 23 Загальної декларації прав людини, прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року, проголошено, що «кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття» [22].

Питання свободи праці врегульовується і Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права. Зокрема в статті 6 Пакту проголошено: «Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право на працю, що включає право кожної людини мати можливість заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає, або на яку вона вільно погоджується, і зроблять належні кроки до забезпечення цього права» [23].

Важливе значення для України має Європейська соціальна хартія (переглянута), ратифікована Україною 14 вересня 2006 року, в статті 1 якої закріплені важливі права та принципи, а саме: «Кожна людина повинна мати можливість заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає» [24].

Зазначені вище положення міжнародно-правових актів стали основою для закріплення в Конституції України принципів свободи праці та заборони примусової праці.

Висновки:

1. Зміст конституційного принципу свободи праці охоплює: свободу вибору роду занять і професії, тобто стосується періоду пошуку роботи; свободу при укладенні трудового договору як вільне волевиявлення його сторін без будь-якого впливу; свободу в процесі праці – працівник вільний від виконання роботи, не обумовленої при прийнятті на роботу, та свободу у припиненні безстрокового трудового договору.

2. Конституційний принцип свободи праці не тільки гарантує вільний вибір професії і роду занять, але і право особи не займатися будь-якою діяльністю взагалі.

3. Свобода праці має важливе значення, оскільки за радянської доби право на працю фактично було замінено обов'язком працювати. Державні, самоврядні та громадські органи боролися з дармоїдством, а особи, винні в дармоїдстві, притягувалися до юридичної відповідальності.

4. Конституційні принципи свободи праці та заборони примусової праці вважаються загально визнаними, і гарантуються міжнародно-правовими і національними актами.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28.06.1996 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Иванов С.А., Лившиц Р.З. Личность в советском трудовом праве / С.А. Иванов, Р.З. Лившиц. – М.: Наука, 1982. – 232 с.
3. Бугров Л.Ю. Проблемы свободы труда в трудовом праве России / Л.Ю. Бугров – Пермь: изд-во Перм. ун-та, 1992. – 236 с.
4. Прокопенко В.І. Трудове право: курс лекцій / В.І. Прокопенко. – К.: Вентурі, 1996. – 224 с.
5. Єршоменко В.В. Правові форми реалізації громадянами права на працю / В.В. Єршоменко // Право України. – 1999. – № 1. – С. 16–20.
6. Розвиток законодавства про працю і соціальне забезпечення: здобутки і проблеми: тези доп. та наук. повідомл. учасн. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 5–6 жовт. 2012 р.) / за ред. В.В. Жернакова. – Х.: Право, 2012. – 500 с.
7. Конституційне право на працю. – [Електронний ресурс] // Головне територіальне управління юстиції у Полтавській області Міністерства юстиції України. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.just.gov.ua/content/431/>.
8. Новий зміст права на працю. – [Електронний ресурс] // Комітет по боротьбі з корупцією та захисту прав. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <http://komitet.in.ua/?p=128>.
9. Прилипко С.М. Право на працю в системі прав людини / С.М. Прилипко, О.М. Ярошенко // Право України. – 2014. – № 6. – С. 102–110.
10. Конвенція про примусову чи обов'язкову працю № 29 МОП; Конвенція, Міжнародний документ від 28.06.1930 № 29 // Офіційний портал Верховної Ради України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_136.
11. Конституції государств (стран) мира / Интернет-библиотека конституций Романа Пашкова. – [Електронний ре-

сурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://worldconstitutions.ru/?p=138&page=3>.

12. Конституция Украинской Социалистической Советской Республики, утвержденная Всеукраинским съездом Советов в заседании 10 марта 1919 года и принята в окончательной редакции Всеукраинским центральным исполнительным комитетом на заседании 14 марта 1919 года. – [Електронний ресурс] // Конституанта. – 1919. – Режим доступу до ресурсу: <http://конституция.org.ua/istoriya-konstitucii-ukraini/konstituciya-ursr-1919-r/tekst-konstitucii-ursr-1919-r/>.

13. Кодекс законів про працю Української СРР // Збірник законів уряду УСРР. – 1922. – № 52. – Ст. 751.

14. О.М. Мироненко. Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки 1929 р. – [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 5: Кон-Кю / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України // Інститут історії України. – К.: в-во «Наукова думка», 2008. – 568 с.: іл. – Режим доступу до ресурсу: http://www.history.org.ua/?termin=Konstitutsiya_Usr_1929.

15. Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик. Утверждена Чрезвычайным VIII съездом Советов Союза ССР 5 декабря 1936 года (с последующими изменениями и дополнениями). – [Електронний ресурс]. – 1936. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnst1936.htm>.

16. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки 1937 р. – [Електронний ресурс]. – 1937. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/001_001.

17. О мерах по усилению борьбы с лицами, уклоняющимися от общественно полезного труда и ведущими антиобщественный паразитический образ жизни: постановление ЦК КПСС, Совмина СССР от 23.02.1970, № 136. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://bestpravo.ru/sssr/gn-normy/k4b.htm>.

18. Про заходи з посилення боротьби з особами, які ухиляються від суспільно корисної праці і ведуть антигромадський паразитичний спосіб життя: постанова Центрального Комітету КП України і Ради Міністрів Української РСР від 20 лютого 1973 р., № 109. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP730109.html.

19. Кодекс законов о труде Украины // Ведомости Верховного Совета УССР. – 1971. – Приложение к № 50.

20. Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик. Принята на внеочередной седьмой сессии Верховного Совета СССР девятого созыва 7 окт. 1977 г. – М.: Политиздат, 1977.

21. Конституція (Основний Закон) Української РСР 1978 р. // Офіційний портал Верховної Ради України. – [Електронний ресурс]. – 1978. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/888-09>.

22. Загальна декларація прав людини // Офіційний портал Верховної Ради України. – [Електронний ресурс]: прийнята Генеральною Асамблеєю ООН від 10 грудня 1948 року. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

23. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права // Офіційний портал Верховної Ради України. – [Електронний ресурс]: від 19.10.1973 року (ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР, № 2148-VIII (2148-08), від 19.10.73). – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_042.

24. Європейська соціальна хартія (переглянута), Страсбург, 3 травня 1996 року // Хартію ратифіковано із заявами Законом № 137-V (137-16) від 14.09.2006 / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006. – № 43. – Ст. 418.